

Strukturomvandling och effektivitet i det svenska jordbruket

Gordana Manevska-Tasevska
Tel: 018 – 67 17 24
E-post: gordana.tasevska@slu.se

Ewa Rabinowicz
Tel: 046 – 222 07 83
E-post: ewa.rabinowicz@slu.se

Denna studie undersöker hur det svenska lantbrukets struktur har utvecklats jämfört med ett antal konkurrentländer (Danmark, Finland, Tyskland och Storbritannien) samt hur strukturvariabler såsom företagsstorlek, specialisering och entreprenörsverksamhet påverkar lantbrukets effektivitet. Effektiviteten analyseras som en relation mellan intäkter (med respektive utan stöd) och kostnader. Syftet är att identifiera lämpliga strategier på gårdsnivå för att upprätthålla effektiviteten.

Bakgrund

Det pågår en snabb strukturomvandling i det svenska lantbruket. Strukturomvandlingen drivs av den tekniska utvecklingen, förändringar på marknaden, lantbrukspolitiken, samhällsvärderingar etc. Förändrad struktur förväntas få konsekvenser för den optimala användningen av gårdens resurser (t.ex. mark, husdjur, arbetskraft, kapital osv.) samt för den lämpliga produktionsteknologin, och därmed för lantbrukets konkurrenskraft. Förståelse för hur lantbrukets struktur påverkar sektorns effektivitet är viktig för att identifiera lämpliga strategier på gårdsnivå för att upprätthålla effektiviteten och för att utforma ekonomisk-politiska styrmedel för att främja effektiviteten på ett övergripande plan.

Strukturomvandlingen inom det svenska lantbruket belyses i detta PM genom en analys av följande variabler: antal företag, areal, antal sysselsatta, produktion och gårdsstorlek. Analysen baseras på uppgifter från Eurostat för de senaste jordbruksräkningarna: år 2010, 2005 och 2000. Strukturomvandlingen analyseras på nationell och regional nivå med sex NUTS2-regioner (Övre Norrland, Mellersta Norrland, Norra Mellansverige, Västsverige, Sydsverige, Småland med öarna, Östra Mellansverige samt Stockholm). Sverige jämförs med fyra utvalda EU-länder: Danmark, Finland, Tyskland och Storbritannien.

Effektiviteten analyseras i detta PM som relationen mellan intäkter och kostnader och visar lantbrukarens möjlighet att öka produktionsvärdet utan att kostnaderna ökar. Effektiviteten mäts i relation till de mest effektiva gårdarna i urvalet. Effektiviteten varierar på en skala mellan 0 och 100 procent, där högre värden symboliserar en högre effektivitet och de mest effektiva gårdarna har en effektivitetsnivå på 100 procent. I analysen mäts effektiviteten på två olika sätt: dels som *produktionseffektivitet* och dels som *kompenserad effektivitet*. Skillnaden ligger i hur intäkterna beräknas. Produktionseffektivitet grundas enbart på lantbrukarnas intäkter från produktionen (intäkter = produktionsvärde) och ger en rättvisande bild av lantbrukarnas

produktionskapacitet och deras produktionsförhållanden. Vid beräkning av kompenserad effektivitet inräknas även stöden (intäkter = produktionsvärde + stöd). Detta effektivitetsmått mäter om stöden har lyckats med att kompensera lantbrukarna för sämre förutsättningar och extra kostnader.

Jordbrukets strukturella egenskaper kan förväntas påverka resursanvändningen och därmed effektiviteten på de svenska gårdarna. De strukturella egenskaper vars påverkan analyseras är gårdsstorlek, specialisering, produktionsstruktur, entreprenörsverksamhet samt arbets- och kapitalintensitet och djurtäthet per hektar utnyttjad åker- eller betesareal. Analysen baseras på uppgifter från Jordbruksekonomiska undersökningen (JEU) för åren 2002 - 2012 och omfattar 7 891 observationer. Alla priser och produktionsvärden har räknats om till en fast nivå med 2005 som basår. Separata analyser har genomförts för fyra produktionsinriktningar: växtodling, mjölk-, nötkötts- och grisproduktion. Beräkningar av den genomsnittliga effektiviteten görs både på nationell och på regional nivå. Som regionindelning används dels de sex NUTS2-regionerna och dels tre olika jordbruksregioner (slättbygds-län, skogs- och mellanbygds-län samt län i norra Sverige). Då resultaten visar hur långt genomsnittsgården befinner sig från de effektivaste gårdarna i en viss sektor och ett visst land kan de inte användas för att jämföra effektiviteten mellan olika sektorer, eller för att jämföra effektiviteten i svenskt lantbruk med lantbrukets effektivitet i andra länder.

Förändringar i antal gårdar och i arealen jordbruksmark

Figur 1 visar att det totala antalet gårdar minskade mellan 2005 och 2010 i samtliga analyserade länder medan den utnyttjade jordbruksarealen var stabil. I Sverige och i Finland har minskningen varit minst med 6 respektive 10 procent. Det totala antalet gårdar i Danmark, Tyskland och Storbritannien har minskat betydligt mer (19, 23 respektive 35 procent).

Figur 1: Antal företag och åkerareal år 2010 i procent av 2005 års värden (2005=100).

Källa: Egna beräkningar baserade på Eurostat-data

*Notera: SOP omfattar spannmåls-, protein- och oljegrödor

Dynamiken i förändringen skiljer sig mellan olika produktionsinriktningar, vilket också illustreras i figur 1. Gris- och mjölkgårdar har förändrats mest både när det gäller antalet företag och den utnyttjade jordbruksarealen. Under perioden 2005-2010 minskade antalet grisgårdar med 37 procent i Sverige (från 900 till 570). I Danmark har grisföretagen blivit 44 procent färre. Motsvarande siffror för Finland och Storbritannien är 40 respektive 34 procent. Nedgången har varit minst i Tyskland med en minskning på 18 procent. Den areal som används av grisgårdar i Sverige har minskat med 20 procent. Endast i Tyskland har den totala utnyttjade arealen för grisföretag ökat, och ökningen har varit 3 procent.

Antalet mjölkgårdar har minskat i ungefär samma utsträckning, omkring 30-35 procent, i Sverige, Danmark, Finland och Storbritannien. Antalsmässigt har de svenska gårdarna minskat

från 8 310 till 5 410. Åkerarealen på mjölkgårdarna har minskat med 20 procent i Sverige och Storbritannien och med 13 procent i Finland. Åkerarealen har däremot ökat i Danmark och Tyskland med 13 respektive 4 procent. Antalet gårdar med nötkreatur (inklusive mjölkkor) har minskat med 9 procent i Sverige (från 12920 till 11130), 6 procent i Danmark, 15 procent i Finland samt Storbritannien och uppemot 23 procent i Tyskland. Åkerarealen som utnyttjas av nötkreaturgårdarna är stabil i Sverige, Danmark och Tyskland, men har ökat med 11 procent i Finland och Storbritannien.

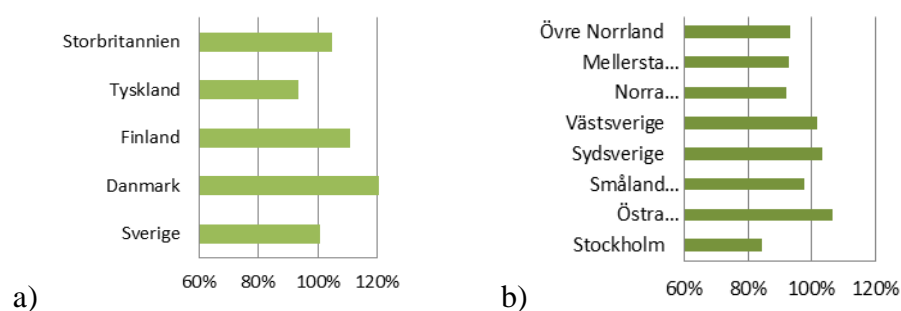
Antalet växtodlingsgårdar¹ har varit stabilt endast i Storbritannien. I Sverige minskade antalet med 17 procent (från 8670 till 7370) medan nedgången i Danmark och Tyskland var 22 procent. Åkerarealen på växtodlingsgårdarna har ökat i alla länder; mest i Sverige med 14 procent (från 517 400 till 591 430) och i Storbritannien (20 procent). Ökningen var minst i Tyskland (3 procent).

Den genomsnittliga åkerarealen per gård har ökat, eftersom antalet gårdar har minskat samtidigt som åkerarealen är tämligen oförändrad. Däremot har djurtätheten minskat på nötkreaturs-, mjölk- och grisgårdar i alla analyserade länder. På danska mjölkgårdar, tyska gris- och mjölkgårdar och brittiska och finska nötkreatursgårdar har minskningen varit störst.

Förändringar i produktionsvärde

Lantbruksproduktionens värde i Sverige är stabilt på nationell nivå (se figur 2a). På regionnivå (NUTS2) ökar lantbruksproduktionens värde i tre regioner: Östra Mellansverige (7 procent), Sydsverige (3 procent) och Västsverige (2 procent) (se figur 2b). Produktionsvärdet minskar i alla andra regioner. Den största minskningen har inträffat i Stockholmsregionen (16 procent) och i norra Sverige (7 procent). Jämfört med 2005 har produktionsvärdet minskat endast i Tyskland (7 procent), medan Danmark, Finland och Storbritannien visar en ökning på 21, 11 respektive 5 procent (se figur 2a).

Figur 2: Produktionsvärde år 2010 i procent av 2005 års värden i Sverige jämfört med konkurrentländerna (2a) och i de svenska NUTS2-regionerna (2b) (2005=100).

Källa: Egna beräkningar baserade på Eurostat-data

Förändringar i gårdsstorlek

Förändringarna i gårdsstorleken är tydliga i alla analyserade länder samt i alla regioner inom Sverige. Med undantag för Finland är det generella intrycket att de små och medelstora lantbruksföretagen försvinner. Jämfört med år 2000 har antalet gårdar som är större än 100 hektar ökat med 23 procent i Sverige (från 6440 till 7930), 31 procent i Danmark, 125 procent i Finland och 38 procent i Tyskland men med endast 1 procent i Storbritannien. Antalet

¹ Indelningen av gårdarna i olika produktionsinriktningar skiljer sig mellan Eurostat och JEU. Med växtodlingsgårdar menas i Eurostat gårdar med spannmål, oljevaxter och proteinfoder medan JEU även inkluderar rotfrukter och andra grödor.

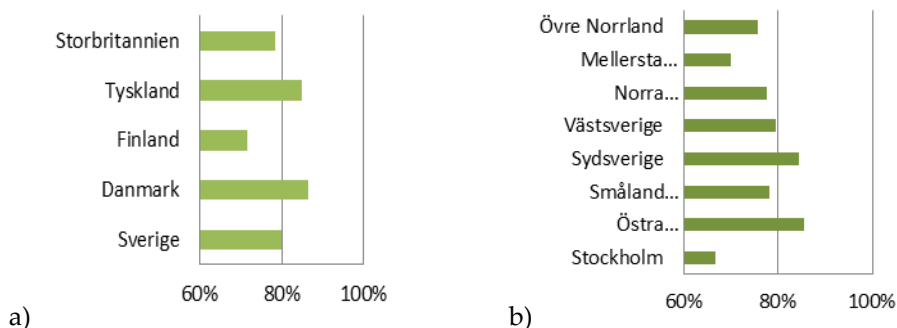
medelstora gårdar (50 - 99,9 hektar) har endast ökat i Finland (17 procent). I de övriga länderna har antalet medelstora gårdar minskat: med 38 procent i Sverige, 49 procent i Danmark, 5 procent i Tyskland och 10 procent i Storbritannien.

Utvecklingen skiljer sig mycket åt mellan olika regioner i Sverige. I Mellersta Norrland och Övre Norrland har antalet gårdar med över 100 hektar mer än fördubblats. Den snabba ökningen av stora gårdar i Norrland sker dock från en låg nivå. I Småland och Norra Mellansverige har ökningen varit 45 respektive 59 procent. I regionerna Östra Mellansverige, Sydsverige och Västsverige har ökningen varit betydligt långsammare och stannat på 7, 14 respektive 27 procent. I Stockholm har antalet gårdar som är större än 100 hektar minskat med 11 procent, medan gårdar med 10 - 20 hektar har ökat med 29 procent. Tänkbara förklaringar till de regionala skillnaderna är höga mark- och arrendepriiser som gör stora markinköp och arrende dyrt i södra och mellersta Sverige samtidigt som markpriserna är låga i Norrland. Vidare skiljer sig möjligheterna att kombinera jordbruksproduktion med annan verksamhet påtagligt mellan regionerna, i synnerhet när det gäller arbete utanför gården. På de mindre gårdarna är inkomster av tjänst en mycket viktig del av lantbrukarhushållens ekonomi och troligtvis en förutsättning för fortsatt drift.

Förändringar i sysselsättningen inom lantbrukssektorn

Sysselsättningen inom lantbrukssektorn minskar i alla analyserade länder (se figur 3a). Mellan 2005 och 2010 har antalet sysselsatta fallit med 20 procent i Sverige (från 71 100 till 56 850) och med drygt 20 procent i Storbritannien. Störst minskning registreras i Finland (28 procent) och minst i Danmark och Tyskland med 13 respektive 15 procent.

Figur 3: Antal sysselsatta år 2010 i procent av 2005 års värden i Sverige jämfört med konkurrentländerna (3a) och i de svenska NUTS2-regionerna (3b) (2005=100).

Källa: Egna beräkningar baserade på Eurostat-data

Regionalt är minskningen i sysselsättning störst i Stockholm med 33 procent och i Norra Sverige med 25 procent. I Västsverige och Småland ligger minskningen på 20 procent och i Sydsverige samt Östra Mellansverige på cirka 15 procent (se figur 3b). Förklaringen till de geografiska skillnaderna i sysselsättningsutveckling kan vara olikheterna i den generella regionala utvecklingen samt hur jordbruksproduktionen har utvecklats. På grund av urbaniseringen inom Stockholmsområdet minskar både antalet gårdar och arbetskraftsbehovet kraftigt, och produktionen har sjunkit. Dessutom erbjuder Stockholmsområdet fler möjligheter till sysselsättning i andra sektorer. Minskningen i Norrland kan vara ett resultat av både den snabba strukturomvandlingen och den sjunkande produktionen, vilka båda leder till ett minskat arbetskraftsbehov. Även svårigheter att kombinera jordbruk med annan verksamhet utanför gården kan ha spelat in.

Effektiviteten i produktionen

Begreppet effektivitet avser relationen mellan intäkter och kostnader. En högre effektivitet kan uppnås om producenterna kan reducera sina kostnader med bibehållna intäkter. Effektiviteten kan variera mellan 0 och 100 procent. I analysen ges de mest effektiva gårdarna värdet 100 procent. Resterande gårdar i urvalet jämförs sedan med de mest effektiva gårdarna för att beräkna hur spridningen i effektivitet ser ut för inriktningarna växtodling, mjölk, nötkött och griskött. I tabell 1 presenteras spridningen i produktionseffektivitet i en frekvenstabell. Uppdelat på fem intervall anges hur stor andel av gårdarna som befinner sig i respektive intervall. Exempelvis har 52 procent av alla mjölkgårdar ett effektivitetsvärde på 90-100 procent jämfört med de bästa svenska mjölkgårdarna. Den genomsnittliga produktionseffektiviteten presenteras också i tabell 1. Exempelvis är den genomsnittliga effektiviteten för en mjölkgård 88 procent, vilket innebär att en genomsnittsgård kan öka sin effektivitet med 12 procent.

Tabell 1: Produktionseffektivitet (utan stöd): frekvenstabell och genomsnittligt effektivitetsvärde för åren 2002 - 2012.

Inriktning	Produktionseffektivitet					Genomsnittlig effektivitet
	Frekvenstabell: procent av gårdarna i respektive effektivitetsintervall					
	0-50 %	50-70 %	70-80 %	80-90 %	90-100 %	
Växtodling	12 %	24 %	26 %	30 %	8 %	72 %
Mjölk	1 %	5 %	9 %	33 %	52 %	88 %
Nötkött	10 %	23 %	24 %	29 %	14 %	70 %
Gris	1 %	6 %	11 %	29 %	55 %	88 %

Källa: Egna beräkningar baserade på JEU-data för åren 2002-2012

Frekvenstabellen visar att effektivitetsvärdet 80-100 procent uppnås av 85 procent av mjölkgårdarna (52+33), 84 procent av grisgårdarna (55+29) men endast av 38 respektive 43 procent av växtodlingsgårdarna (8+30) och nötköttsgårdarna (14+29). Resultaten visar vidare att mjölk- och grisproduktionen har högst genomsnittlig produktionseffektivitet med ett värde på 88 procent. För växtodling och nötköttsproduktion är den genomsnittliga effektiviteten betydligt lägre, omkring 70 procent. Det betyder att produktionsvärdet i genomsnitt kan öka med 12 procent på mjölk- och grisgårdar, med 28 procent på växtodlingsgårdar och med 30 procent på nötköttsgårdar. Skillnaderna i genomsnittlig produktivitet mellan inriktningarna är en indikation på att mjölk- och grisproducenterna använder sig av allmänt tillämpade och liknande produktionsmetoder och produktionsteknik, medan det finns stora skillnader i produktionskapaciteten bland både växtodlings- och nötköttsproducenterna. För växtodlingen spelar olikheter i klimat, jordmån, topografi och liknande mellan gårdarna stor roll för att förklara skillnaderna i effektivitet. Dessutom omfattar denna produktionsinriktning gårdar som odlar spannmåls-, protein- och oljevaxter samt rotfrukter. Därmed kan skillnader i effektivitet påverkas av olikheter i produktionsteknologi inom gruppen. Även hos nötköttsproducenterna beror de stora skillnaderna i produktionsförmåga på olikheter i produktionsteknologi, eftersom urvalet omfattar både betesdrift och kapitalintensiv nötköttsuppfödning.

Tekniska och miljömässiga skillnader (klimat, landskap med mera) kompenseras med stödutbetalningar inom Landsbygdsprogrammet. Stöd betalas också som kompensation för kostnader för produktion av miljötjänster. Dessa stöd omfattar till exempel stöd till ekologisk produktion, kompensationsbidraget (LFA-stöd), stöd till betesmarker med mera. Dessa stöd räknas som intäkter när den kompenserade effektiviteten beräknas. Den genomsnittliga

kompenaserade effektiviteten och en frekvenstabell som visar andelen av gårdarna i respektive effektivitetsintervall visas i tabell 2.

Tabell 2: Kompenserad effektivitet (med stöd): frekvenstabell och genomsnittligt effektivitetsvärde för åren 2002-2012

Inriktning	Kompenserad effektivitet					Genomsnittlig effektivitet
	Frekvenstabell: procent av gårdarna i respektive effektivitetsintervall					
	0-50 %	50-70 %	70-80 %	80-90 %	90-100 %	
Växtodling	3 %	14 %	19 %	36 %	29 %	82 %
Mjök	0 %	2 %	5 %	28 %	65 %	90 %
Nötkött	2 %	12 %	19 %	34 %	33 %	87 %
Gris	0 %	3 %	8 %	26 %	63 %	91 %

Källa: Egna beräkningar baserade på JEU-data för åren 2002-2012

Analysen av den kompenaserade effektiviteten visar att stödutbetalningarna är av stor betydelse för växtodlings- och nötköttsgårdar. Den genomsnittliga effektiviteten ökar med 10 procentenheter för växtodling, från 72 till 82 procent, och med 17 procentenheter för nötkött, från 70 till 87 procent, jämfört med tabell 1. Båda produktionsgrenarna kännetecknas av ett högt stödberoende. Andelen av intäkterna som kommer från stöd under åren 2002-2012 är 34 procent för nötkött och 27 procent för växtodling. Motsvarande siffror för stödberoendet hos mjölk- och grisgårdarna är lägre, 23 respektive 10 procent. För dessa produktionsinriktningar visar jämförelsen mellan produktionseffektiviteten och den kompenaserade effektiviteten inte några större skillnader. Den genomsnittliga effektiviteten ökar med enbart 2 respektive 3 procentenheter för mjök och griskött när hänsyn tas till stöden.

Den samlade jämförelsen ovan tar inte hänsyn till att det kan finnas regionala skillnader rörande hur viktiga stöden är för en produktionsinriktning. Den mest betydande förändringen när analysen görs på regional nivå är att mjölk- och grisproduktion i län i norra Sverige får en tydligt förbättrad effektivitet, med 11 procentenheter, när stöden inkluderas. En förklaring är att dessa producenter erhåller ett extra nationellt stöd som omfattar pristöd och djurbidrag.

Regionala skillnader i effektivitet

Resultaten visar på tydliga regionala skillnader i effektiviteten. Lantbruksföretag specialiserade på växtodling och på nötköttsproduktion har både lägre produktionseffektivitet och lägre kompenaserad effektivitet om de ligger i missgynnade regioner (LFA-regioner) eller i län i norra Sverige. Mjök- och grisgårdar i slättbygds länen är mer effektiva när det gäller produktionseffektiviteten (till exempel är den effektiviteten ungefär 90 procent i slättbygd jämfört ungefär 80 procent i län i norra Sverige). Analysen av den kompenaserade effektiviteten visar att mjölkgårdarna förefaller vara överkompenaserade, speciellt under åren 2002-2007, medan kompensationen till grisgårdarna är i paritet med de kostnadsnackdelar som finns i norra Sverige. En tidigare studie av AgriFood för perioden 1998-2008 (Policy Brief 2013:4) har kommit fram till liknande resultat när det gäller hur stöden har påverkat de regionala skillnaderna i kompenaserad effektivitet. Resultaten från denna analys visade att mjölk-, nötkötts- och grisgårdar i de mindre gynnade regionerna var mindre effektiva och att mjölkgårdarna i län i norra Sverige var överkompenaserade. Det bör påpekas att län i norra Sverige observeras som en enhet och inte separat för Norra Mellansverige, Mellersta Norrland och Övre Norrland. Skillnader i effektivitet samt skillnader när det gäller effekter av kompensation kan därför finnas även bland de nordliga regionerna. Produktionsförhållandena i

Norra Mellansverige skiljer sig exempelvis väsentligt från de i Övre Norrland. På grund av otillräcklig datatillgång kan dessa skillnader dock inte analyseras.

Utveckling av teknik och effektivitet över tid

Utvecklingen av effektiviteten visar hur avståndet mellan de bästa och de sämsta företagen förändras över tiden. Den genomsnittliga effektiviteten var stabil, det vill säga avståndet var mer eller mindre oförändrat under 2002-2012 för alla analyserade inriktningar förutom växtproduktionen. Denna bild bekräftas av andra studier som har visat en svagt sjunkande trend för den genomsnittliga effektiviteten hos växtodlingsgårdar i Sverige, Tyskland, Frankrike, Belgien, Italien och Nederländerna under perioden 1990-2006. Studierna visar vidare att växtodlings- och betesdjursgårdar är i genomsnitt mindre effektiva, vilket också stämmer med resultaten från analysen i vår studie.

Den tekniska utvecklingen handlar om hur teknologin hos de bästa företagen förändras över tiden. De tekniska förbättringarna beräknas i denna studie till i genomsnitt 2 procent per år för mjölk- och grisföretag och till 3,5 procent för nötköttsgårdar under perioden 2002-2012. Under den senare delen av perioden, 2008-2012, accelererade den tekniska utvecklingen inom grisproduktionen och uppgick till 7 procent per år. Även mjölkproduktionen kännetecknades av en snabbare teknisk utveckling under denna period (3,5 procent). Utveckling av teknologin är viktig för produktionseffektivitet, men en snabb teknisk utveckling som endast tillämpas av de bästa producenterna kan bidra till en minskad genomsnittlig effektivitet eftersom skillnaden mellan de bästa och de sämsta företagen då ökar.

Gårdsstorlekens betydelse för effektiviteten

Gårdens storlek har stor betydelse för effektiviteten inom alla produktionsinriktningar. Resultaten visar att växtodlingsgårdar med mindre än 100 hektar åker är minst effektiva. Gårdar med mer än 200 hektar åker är mer effektiva jämfört med gårdar i storleksklassen 100-200 hektar endast om stödbetalningarna inte beaktas, det vill säga när det gäller produktionseffektiviteten men inte den kompenserade effektiviteten. Minst effektiva är mjölkföretag som har färre än 50 djurenheter och grisgårdar med färre än 300 djurenheter. Resultaten visar att högre effektivitet hos grisgårdarna inte kan uppnås genom en ökning av gårdsstorleken utan att justeringar i tekniken krävs. Nötköttsgårdar med mer än 150 djurenheter betesdjur per gård är mer effektiva än nötköttsgårdar med färre djurenheter. Trots att större gårdar är mer effektiva är det inte alltid möjligt att generalisera och förslagen till strukturanpassningar måste beakta skillnader i produktionsteknologi, exempelvis om det gäller en extensiv, betesbaserad teknologi eller en intensiv uppfödning. Resultaten visar att nötköttsgårdar som har en betesdjurenhet per hektar betesmark är de mest effektiva. Liknande resultat framkom i en tidigare studie av AgriFood (Policy Brief 2014:1) när det gäller tillgången på betesmark. Denna analys visade att gårdsstorleken, mätt i ekonomiska termer, inte garanterar ökad kostnadseffektivitet samt att tillgången på betesmark och betesperiodens längd har en positiv inverkan på kostnadseffektiviteten.

Produktionsintensiteten har också betydelse för effektiviteten. Mjölk- och grisgårdar som kännetecknas av låg kapitalintensitet, det vill säga har kapitalkostnader som är lägre än 5000 SEK per djurenhet, är mindre effektiva än gårdar med högre kapitalintensitet. Mjölkgårdar med mindre än 1,5 djurenheter per hektar utnyttjad jordbruksareal är också mindre effektiva än gårdar med högre djurtäthet.

Betydelse av specialisering och entreprenörsverksamhet

Gårdens specialisering är av störst betydelse för effektiviteten när det gäller grisproduktion. Gårdar där över 90 procent av intäkterna kommer från grisproduktion hör till de mest effektiva. Växtodlings- och mjölkgårdar är mer effektiva om intäkterna från den huvudsakliga produktionen, det vill säga växtodling respektive mjölk, är över 70 procent men under 90 procent. Specialiseringen ökar effektiviteten hos nötköttsgårdarna. Som tidigare noterats är dock tillgången till betesmark betydelsefull för effektiviteten hos de svenska nötköttsgårdarna.

Entreprenörsverksamhet leder till en ökad effektivitet hos alla produktionsinriktningar. Entreprenörsverksamhet mäts i denna analys som andelen av de totala intäkterna som kommer från jordbrukstjänster och sekundära icke-jordbruksaktiviteter (turism, gårdsbutik och liknande). En nyligen genomförd analys från AgriFood visar att de gårdar som lyckas generera mer intäkter från entreprenörsverksamhet och dessutom har en specialisering inom jordbruksproduktion som är lägre än 90 procent är mer lönsamma på lång sikt. Att de företag som har intäkter från flera produktionsgrenar inom jordbruket är mer effektiva förklaras med att kombinationen av djurhållning och växtodling minskar behovet av att köpa insatsvaror. Man bör vidare påpeka att mjölkproduktion alltid genererar intäkter från kött som en biprodukt. En fullständig specialisering är således omöjlig i detta fall. I den vetenskapliga litteraturen förklaras positiva effekter av specialisering på effektiviteten på kort sikt med att specialisering är mindre krävande, då det behövs mindre kapital, kunskap och tekniska justeringar jämfört med en produktion med en bredare produktionsmix.

Betydelse av arbetskraft och mark

En hög andel egen arbetskraft leder till lägre effektivitet för alla produktionsinriktningar. Effekten kan mycket väl vara kopplad till gårdens storlek; andelen lejd arbetskraft är betydligt lägre och andelen egen arbetskraft är betydligt högre på små gårdar, som enligt de tidigare presenterade analyserna är mindre effektiva.

Växtodlingsgårdar med en större omfattning av jordäggande är jämförelsevis mindre effektiva. Förklaringen kan vara att de lantbrukare som arrenderar mark är mer villiga att använda optimala produktionsmetoder eller att den utökade arealen bidrar till att uppnå en tekniskt optimal storlek. Dessutom kan den arrenderade marken vara mer bördig än den egna och på så sätt bidra till bättre avkastning.

Effektiviteten i den ekologiska produktionen

Ekologiska växtodlings-, mjölk- och nötköttsgårdar har lägre produktionseffektivitet jämfört med gårdar med traditionell produktion, eftersom de uppnår ett mindre produktionsvärde (intäkter) utifrån samma kostnader. Dock verkar de kostnadsnackdelar som den ekologiska produktionsinriktningen medför kompenseras mer än väl av stödet till ekologiskt lantbruk, eftersom beräkningar av den kompenserade effektiviteten där stödet inkluderas bland intäkterna visar att de ekologiska producenterna är mer effektiva än de konventionella.

Övergripande slutsatser

Det totala antalet gårdar i Sverige minskade mellan 2005 och 2010 med 6 procent vilket betyder att strukturomvandlingen har gått långsammare än i konkurrentländerna. Antalet gårdar över 100 hektar har dock ökat kraftigt. Samtidigt har lantbruksproduktionen och arealen förblivit stabila.

Utvecklingsdynamiken skiljer sig påtagligt mellan olika produktionsgrenar. Snabbast har strukturen förändrats hos mjölk- och grisföretag där antalet gårdar har minskat med cirka 35 procent.

Mjölk- och grisgårdarna har lägst spridningen i effektivitet mellan gårdarna. Effektiviteten ligger i båda fallen på i genomsnitt 90 procent. Jämfört med de bästa gårdarna i urvalet kan genomsnittsgården med andra ord öka sin effektivitet med cirka 10 procent. För växtodlingsgårdar och nötköttsgårdar är den genomsnittliga effektiviteten låg, cirka 70 procent. Det tyder på att det kan finnas betydande möjligheter att öka effektiviteten i dessa inriktningar. Notera att resultaten visar hur långt genomsnittsgården befinner sig från de effektivaste gårdarna i de utvalda produktionsinriktningarna i Sverige. Därför går det inte att jämföra effektiviteten mellan olika produktionsinriktningar. Om stöden inkluderar bland intäkterna minskar effektivitetsskillnaderna mellan de bästa gårdarna och genomsnittsgården. Detta gäller främst för växtodlings- samt för nötköttsproducenterna. Stöden kompenserar således lantbrukarna för sämre förutsättningar samt för högre kostnader för att tillhandahålla miljötjänster.

Effektiviteten i ekologisk odling är låg jämfört med konventionell. Stöden kompenserar för de merkostnader som ekologisk odlingen har.

Gårdens storlek har betydelse för effektiviteten. Mjölkgårdar med färre än 50 djurenheter och grisgårdar med färre än 300 djurenheter är mindre effektiva jämfört med gårdar med fler djurenheter. Detsamma gäller för växtodlingsgårdar med mindre än 100 hektar åker.

Hög specialisering är fördelaktigt endast för grisproducenter, medan entreprenörsaktiviteter ökar effektiviteten för alla inriktningar.

Avslutande kommentarer och policyrekommendationer

Denna analys syftar till att identifiera lämpliga strategier för att förbättra effektiviteten. Vad som bör beaktas är följande:

1. Utveckla infrastrukturen för ett bättre marknadstillträde. Det totala produktionsvärdet inom jordbruket i Sverige ligger på en stabil nivå och när alla stöd beaktas är effektivitetsskillnaderna mellan de norra och de södra delarna i Sverige små. Vi skulle därför förvänta oss en likartad utveckling av sektorn i hela landet. Dock skiljer sig den regionala utvecklingen åt. Detta betyder att utvecklingen av den regionala ekonomin har ett stort inflytande på hur jordbruksproduktionen har utvecklats. Svagt ökande produktionsvärde återfinns i områden med väl utbyggd infrastrukturkapacitet och närhet till marknaden (Väst-, Syd- och Östra Mellansverige). De största minskningarna i produktionsvärdet har skett i Stockholmsregionen och Norrland. Både en svag och en stark regional utveckling tycks således påverka jordbruket negativt. Sambanden är dock komplicerade. I den expansiva Stockholmsregionen förefaller jordbruket ha svårt att hävda sig mot den attraktiva omgivningen. Samtidigt har andelen små och mycket små jordbruksföretag ökat, vilket tyder på att hobby- eller livsstilsjordbruk blir viktigare i regionen. I Norrland verkar svårigheten snarare bestå i att kunna komplettera jordbruksinkomsterna med andra inkomster eftersom avstånden är långa och arbetsmarknaden svag.

2. Öka gårdsstorleken. En genomgående tendens är att de små och medelstora lantbruksföretagen försvinner. För att kunna överleva krävs att mindre gårdar blir större. Spannmålsgårdar med mindre än 100 hektar åker, mjölkgårdar med färre än 50 betesdjurenheter och grisgårdar med mindre än 300 djurenheter behöver öka sin storlek. Strukturutvecklingen inom nötköttsproduktion är förbunden med produktionsteknik, till exempel extensiv betesbaserad alternativt intensiv uppfödning. Storleken har stor betydelse för effektiviteten för alla inriktningar. Den kan dock inte ses isolerad från andra faktorer som

begränsar möjligheten för gårdarna att växa och utvecklas, till exempel tillgång till betesmark, marknad och arbetskraft.

3. Hjälp jordbrukarna att optimera sin specialisering. Specialisering ökar effektiviteten, men endast upp till en viss nivå. Förutom för grisproduktion leder en mycket hög grad av specialisering inte till högre effektivitet och bör därför inte främjas.

4. Utveckla gårdarnas entreprenörsverksamhet. Gårdar som bedriver entreprenörsverksamhet är effektivare än andra gårdar. Entreprenörsverksamhet leder till en ökad effektivitet inom alla produktionsinriktningar eftersom denna genererar extra inkomster från gårdens resurser och högre intäkter i förhållande till kostnaderna. Att underlätta för företagen att skaffa sig entreprenörsinkomster kan öka både gårdarnas effektivitet och sysselsättningen i regioner där möjligheterna till annan sysselsättning är begränsade.

Vad är AgriFood Economics Centre?

AgriFood Economics Centre utför kvalificerade samhällsekonomiska analyser inom livsmedels-, jordbruks- och fiskeriområdet samt landsbygdsutveckling. Verksamheten är ett samarbete mellan Sveriges lantbruksuniversitet och Lunds universitet och syftar till att ge regering och riksdag vetenskapligt underbyggda underlag för strategiska och långsiktiga beslut.

Kontakt

AgriFood Economics Centre
Box 730, 220 07 Lund
AgriFood Economics Centres publikationer kan beställas eller laddas ned på www.agrifood.se
